

Gizarte begiratzaila

Terroristak ala *voyeur*-ak, ez omen zaigu mendebaldeko gizarte honetan beste aukerarik geratzen. Bat-batean besterik iruditu arren, proposamen honek ez du politikarekin zer ikusirik, komunikabideen jokerekin baizik. Izan ere, Ryszard Kapuscinski poloniar gerra-erreportariak esan bezala:

Nosotros, por las imágenes, por el terror de las imágenes, de los relatos de la realidad, somos transformados en una de estas dos posibles cosas: terroristas o *voyeurs*.
(*Los cínicos no sirven para este oficio*, Bartzelona, 2002)

Voyeur hitzaren balio semantikoa sexuari lotua agertu izan zaigu beti oraintsu arte. Halaber, *voyeurismoa* inoren sexua edo sexu harremanak begiratzeko zaletasunari deitu izan zaio. Hala ere, deitura hau gero eta gehiago egokitzen ari zaio zer gerta ere telebistak sortarazten duen audientzia pasiboari, aurrez aurre sexu-irudirik izan edo ez:

El secuestro aéreo, el terrorismo, la guerrilla urbana, emociones fuertes que llegan al consumidor burgués con el previo gravado por la importación del mundo de la realidad al mundo de sus perversiones *voyeuristas*.
(Vázquez Montalbán)

Roman Gubern ikerleak ere *voyeurismo* hitza gogotan du sarri, nolabait gaztelanieratu nahirik *sociedad mirona* ere erabiltzen duen arren. Zenbait urte lehenago Giovanni Sartorik *homo videns* (*Homo Videns. La sociedad teledirigida*, Madril, 1998) proposatu zuen. Batak zein besteak zera adierazi nahi dute, zirku handia bihurtu zaigun komunikazio-gizartean jendea gero eta begirale hutsalagoa dela. Alegia: gizarte begiratzaila.

Baina *voyeurismo* hitzak, jatorriz bederen, begiratzeko zaletasun soila baino zertxobait gehiago esangura du.

Gizarte kirikatzailea: «sans être vue»

Voyeur hitza frantsesa da jatorriz, beste hainbat hizkuntzatan ere sarri asko erabili ohi den arren, ingelesez, alemanez, italieraz, espainieraz edo katalanez bai behintzat. Ez dut euskaraz ezelango hiztegitan aurkitu baina bai, ordea, aipatutako horietan. Gaztelaniaz: «Persona a quien le gusta mirar a otras en situaciones eróticas para excitarse sexualmente» (*Diccionario del uso del español. María Moliner, 2000*). Ingelesez, berriz: «A person who obtains sexual excitement from watching the sexual activities of others» (*Longman Dictionary of Contemporary English, 1978*). Frantsesez, ordea: «Personne qui assiste pour sa satisfaction et sans être vue á quelque scène érotique» (*Dictionnaire alphabétique et analogique. Paul Robert, 1982*). Beraz, hitzak badu jatorriz, frantsesez, espainieraz eta ingelesez galdu bide duen ñabardura garrantzitsua: «sans être vue», ikusleak ezkututik begiratu ohi duela alegia. Katalanak ere zentzu hori gordu du: «Persona que aconseguix estímuls sexuals contemplant escenas érotiques sense que la vegin» (*Diccionari Europeu. Avui, 1994*). Beraz, Roman Gubern adituak gaztelaniaz aipatzen duen *sociedad mirona* hori ez litzateke euskaraz «gizarte begiratzailea» izango, «kirikatzailea» baizik.

Voyeur (guetteur, zelatari) XVIII. mendeko testuetan agertzen da lehen aldiz, telebista eta gainerako komunikabide elektronikoak asmatu baino dezente lehenago. Hala ere, *voyeurismo* pekatua Genesiak berak salatzen du, duela bost mila urte inguru-edo Noek Kam semearen familia mardikatu baitzuen, aita lotan zela barrabilak ikusi zizkiolako. Geroztik, mendebaldeko pinturak gehien islatu izandako ereduak paisaia eta giza-soina izan dira; oraintsu, berriz, industri-zibilizazioak erakarritako hedabideek paisai-ikono-grafia alboratu dute eta giza-anatomia, aldiz, nabarmendu.

Gero eta gehiago espektakulu bihurtzen ari zaigun gizarte honetan, egile, eragile edo ekintzaileen kopurua murriztuz doa, ikusle edo begirale soilena hazten den hein berean. Are gehiago, gizarte begiralea ez ezik, gizarte kirikatzailea da gurea, antzerkiaren ikusleak jakineko begiratzaile aktiboak (jendaurreko txaloak, orroak, zarata eta abarra) zi-

ren bitartean pornografia edo telerrealitatearen ikusleak kirikatzaile ezezagun pasiboak (isilak, lotsatiak, bakartiak) baitira, inoren bizitza edo alderdi ezkutuaren espioitzan, zelatan, jardungo balira bezala: *sans être vues*, alegia.

Ehiztariaren begirada erotikoa

Pornografia zein telerrealitatearen ikusleak kirikatzaile amorratuak dira, ez, ordea, berdinak. Are gutxiago berberak. Izan ere, pornografiaren ikuslea arra da eta telerrealitatearena, aldiz, emea. Eta batzuen eta besteen zaletasun hauek ez dira inondik ere makurkeriatzat hartu behar, naturaltasun osoz baizik, bata zein bestea oinarri-oinarrizko jarauntsi antropologikoan kokatzen baitira.

Roman Gubern irakasleak (*El eros electrónico*, Madril, 2000) eta beste hainbat ikerlek batere espanturik gabe adierazi izan dute gizonezkoaren pomografi-zaletasuna gizakiaren beraren ehunka milaka urteren bilakaeran ulertu behar den jokera baino ez dela. Giza-arraren ikusmen erotikoa ez da azken mendeotako «tentaldi» lotsagarria, noizbaiteko lehen ehiztariak garatu zuen abilitatea baizik. Emeak beste hainbat zentzu (ukimena, entzumena, emozioa...) indartu zuen bitartean, arrak zelatan, aurkikuntzan eta ehizean hain beharrezko zuen ikusmena garatu zuen. Ikusmen landu honi esker areagotu zuen bere kilikagarritasun sexuala eta, oraindik orain, horren bereganatua duen funtzio horri erantzun behararen beharrez sortu da pomografiaren negozioa, merkatuko eskari-eskaintza legearen arabera, besteak beste.

Gizakumeak ez du gustuko pornografia astokilo samarra delako edo «buruan zakila besterik ez duelako», gizakumea den aldetik, sortze beretik, seinale erotikoekiko ikusmen hipersentikorren jabe delako baizik. Gizakumearen begirada erotikoa ez da ahulezia lotsagarria, bere sexuaren abilezia aparta baino. Eta, abilezia horri zor zaio, hain zuzen ere, espeziearen iraupena.

Beste kontu bat da pornografiaren kontzeptu moderno XIX. mendeko gizonezko aberatsen artean sortzea

eta, geroztik, XX. mendean zehar, komunikabideen sozializazioaz, gizarte-maila guztietara barreiatzea. Baina ez industri-iraultzak eta ez telepolisak ez dute pornografia asmatu, ezkutuan zegoen betidaniko eskabideari erruz erantzun baizik. Lehenik putetxeetan, gero kioskoetan, ondoren zineman, arestian bideoan eta, azkenik, sarean.

Pornografia sarean

Pornografiak sarean lortutako arrakastak *establishment*-hulegoak aztoratu bazituen ere, auzia argitzea ez da erraza izan, jendeak ez baitu pornografiar iritzi berbera Eskandinavian edo Mesopotamian. Sareango pornografiaren kontrako lehen ekimen ofiziala Alemaniako gobernuak erabaki zuen 1995ean, Compuserve zerbitzariaren zenbait forum legez kanpokotzat jo zituenean. Hurrengo urtean «Communication Decency Act» delako legea onartu zen Ameriketako Estatu Batuetan, sareko pornografi-edukiak debekatzeko ahalmena gobernu federalari emanez. Baina ahalmen honek urtebete baino ez zuen iraun.

Estatu Batuetan oinarritzko legeria ezberdina da prentsa idatzia ala irradi-telebista izan. Prentsa idatziaren askatasuna Konstituzioak bermatzen du, irradi-telebistaren zabalkundea gobernuak arautzen duen bitartean. Gauzak honela, eztabaida ezinbestekoa zen: zer da Internet? Konstituzioak bermatzen duen komunikabide idatzia ala erakunde politikoek muga dezaketen jendaurreko irrada-zabalkundea? AEBetako Epaitegi Gorenak 1997an erabaki zuen sareak prentsa idatzia bezain askea behar duela izan eta, beraz, gobernuak ezin duela ezelango zentsurarik ezarri.

Geroztik arazo honek hainbat gorabehera eta ñabar-dura izan ditu han-hemenka, baina eztabaida guztien gairatik honako oinarritzko ideia hau nagusitu da mendebalde guztian zehar, alegia: Internetek ez duela aurretik ez zegoenik asmatu, pornografia atariko kioskoan ere begi-bistan eta salgai dagoela, eta sareak ez duela merkatuan arunt ezaguna den produktua gehiago zabalazki besterik.

Pornografia arrosa

Ehiztariaren begirada erotikoa da pornografiaren bezerik onena (%89,9 inguru gizonezkoak omen); telerealitatearena, berriz, eme umezaina gehien-gehienbat. Soin bilutsak, besterik gabe, ezer gutxi kilikatzen edo ematzen du emakumea, baina bai ordea, pasio, jelsia, maiterre, gutzia, inbidia edo bekaizkeriaren pareko emozioek. Sentimendu hauek ez dira berriak, melodrama zaharretan zein foiletoietan agertu baitziren lehenik, telesailetan ondoren, *reality show*-etan gero, kazetaritza arrosean geroago eta era bateko nahiz besteko telerealitate-saioretan oraintsu. «Pornografia femeninoa» edo «pornografia arrosa» deitu izan zaio sarri.

Esan bezala, sentimendu hauek ez dira inondik ere berriak. Betidaniko antzerkigintzan zein hasiera-hasierako zineman aurki zitezkeen; baina telebistak bete-betean etxeratu ditu, pertsonaiak sukalderraino sarrarazi ditu eta beraien arketipoak inoiz baino ezaugarriagoak bilakatu, sekula baino lotsa, espantu eta itzal gutxiagoz.

Ikerle, aditu eta kritikari askok nahi izan dute era honetako programa hauen arrakastaren arrazoia interpretatu, eta han-hemenka emandako azalpenek edozenbat liburu beteko lukete. Baina, beharbada, azalpenik xumeenetakoa aurtengo Asturiasko Printze Komunikazio Saria irabazi duen Kapuscinski kazetariari zor diogu. Egunero orduak pasatu omen zituen etenik gabeko nahas-mahas programa ero, neurotiko eta harrabotsu horietako bat ikusten, arrakastaren funtsak zertan ote zetzan asmatu gurarik eta, halakoren batean, bat-batean konturatu omen zen: *ez zen ezer pasatzen!* (*Lapidarium IV*, Bartzelona, 2002).

Telerrealitatearen gezurra eta iruzurra

Hiru urte joan dira *Gran Hermano* antenaratu zenetik hona. Programaren arrakastak erabat aldatu zuen espainiar telebistaren merkatua eta geroztik ildo bereko dozena erdiren bat programa berri plazaratu izan dira. Ez,

hain zuzen ere, aurrenengo hura hobetzeko, hasierako ajeak eta lotsagabekeriak areagotzeko baizik.

Besterik uste arren *Big Brother* formatua ez da jatorriz iparramerikarra, Endemol Entertainment holandar ekoiztetxearena baizik. Ideia John de Mol produktoreari otu zitzaion 1997an, *Biosfera 2* zientzi-dokumentala ikusten ari zela. Programa hartan, plastikozko burbuila barruan elkarrekin sartutako zenbait lagun erreakzioak aztertzen ziren, gero espazio-ontzietan edo indarrean jartzeko. De Molek pentsatu zuen: zergatik ez esperimentu hori kameran aurrean lehiaketa bihurtu?

Telerrealitateak, genero gisa, fikzioa zaharkituztat jo eta ontzat ematen du errealtateak fikzioa gaingaitzen omen duen leloa, bizitza bera antzezlanik itzelezkoena baino intesgarriagoa delakoan. Fikziozko telesaietan ez bezala, telerrealitatean ez dago egoerarik asmatzerik, ez gidoirik jarraitu beharrik, protagonistak ez baitira antzezleriak, euren jokabideen eta emozioen jabe diren egiazko pertsonaiak baino.

Baina hau guztia teoria besterik ez zen *Big Brother*-en hasieran, eta gero eta gezur handiagoa ondotik sortu izan diren programa klonikoetan. Gaur egungo telerealitate-saietan agertzen diren protagonistak sekulako *casting* zorrotzez hautatuak dira, erabat planifikatua dagoen produkzioan parte hartzen dute, une oro dakite kameran aurrean antzezlanean ari direla, esan egiten zaie audientziak zer nahi duen eta aukeratu egiten dira pasarterik egokienak.

Errealitatearen izenean, telerrealitatearen protagonistek ez dute inoiz gerraz, gatazkaz, politikaz, ikasketez, lanik ezaz edo eguneroko egiazko arazoez hitz egiten. Telerealitatea ez da fikzioa, ez, fikziorik ezaren fikzioa baizik. Telerrealitatea ez da egia, ezta egiaren gezurra ere, iuzuraren gezurra baizik. Eta teleikusleak *voyeur* hutsak baino ez dira.

SARS: arriskua ala paranoia?

ASAL (Arnas Sindrome Akutu Larria) delako asiar pneumonia bazterrak asaldatu ditu mundu guztian barrena.

Ez da gero erraz jakitea eritasun hau benetan larria den ala komunikabideek eragindako izua ote. Zenbateraino da kontuan izan beharreko arriskua eta zenbaiterainokoa, berriz, telepolisen paranoia? Datu objektiboen arabera ez dirudi arazoa larriegia denik, lehen sei hilabeteetan zortzi mila lagun inguru baino ez baitira kutsatu eta eurretarik %8 hil, ia zazpiehun bat alegia.

Gutxienik gaixoren bat izan duten Estatu guztien heritar-kopurua kontuan hartuz, 2.300 milioi biztanleko gizartearen baitan izan du dagoeneko eraginik asiar pneumoniak eta eurotarik %0,00034 gaixotu da, milioi bat laguneko 3,4 alegia, eta hildakoak, aldiz, hamar milioi laguneko 2,7. Datu hauek, hotz-hotzean hartuz gero, inor kezkatzeko bezain larriak al dira?

Dena erlatiboa da. Beharbada epidemia hau ezer gutxi da 1918-20 hiru urteetan 20 milioi lagun hil zituen gripealdiarekin alderatuz gero; baina orduan gaixoen %1 baino ez zen hil eta orain, ordea, arriskua zortzi bider gehiago da. Beharbada, gutariko edonork arrisku gehiago du gripe arruntaz hiltzeko asiar pneumoniaz baino, baina lehenengoa jakinekoa da, txertorik bada, eta bigarrena, aldiz, ezezaguna da, inork ez daki nola erreakzionatuko duen, inon ez da kontrajotze-planik, ezjakintasuna nagusi da eta gizakiak betidanik beldur gehiago izan dio badaezpadako trantze ezezagunari, jakineko kinka larriari baino.

Dena den, asiar pneumoniak gutxienik bi ikaskai erakutsi dizkigu dagoeneko. Bat, orain dela hogeitau urte medikuntzak besterik agindu arren, infekzio-eritasunak ez direla behin betiko amaitu, areagotu baizik. Globalizazioak kutsadura-mota guztiak gehiagotzen ditu eta baita eritasun-amiskua ere. Marokon ur zikinez gorostatutako marubiek beherakoa eragin dezakete Suedian, eta piramideak ikustera joandako turistek niloar birusa New Yorken kokatu.

Bigarrena ikaskaia, berriz, komunikabideen zereginari dagokioke. Egia da, bai, sarri asko komunikabideok kontakatilu samarrak direna baina, kasu honetan behintzat, komunikabideei esker pandemia (epidemia unibertuala) arriskua erabat murriztu da. Izan ere, Interneti esker txinatarrek

pneumoniaren berri jakin zuten beraien osasun-agintariak jendaurrean onartu baino lehenago; komunikabideei esker turismo eta merkatal harremanak ez dira oraingo honetan kutsadura zabaltzeko bitarteko izan eta, posta elektronikoa-ri esker, mundu guztiko osasun-zerbitzu eta ikerlariek elkarlanean lan egin izan dute aldi berean. ¶